

TOSHPO‘LAT AHMAD LIRIKASI: POETIK IFODA VA KOMPOZITSION
YAXLITLIK

Nilufar Avazova

BuxDPI o‘zbek tili va adabiyoti kafedrası o‘qituvchisi,

BuxDU mustaqil izlanuvchisi.

<https://orcid.org/0009-0004-9784-2913><https://doi.org/10.5281/zenodo.15603466>

Annotatsiya. *Ushbu maqolada Toshpo‘lat Ahmad ijodining to‘rtlik janridagi she‘riy namunalari ilmiy-nazariy nuqtai nazar bilan yondashiladi. Shoirning to‘rtliklari obrazlilik, falsafiy teranlik va ruhiy yuksalish motivlari orqali zamonaviy o‘zbek she‘riyatida o‘ziga xos o‘rin egallaydi. Maqolada Toshpo‘lat Ahmadning badiiy san‘at vositalari, kompozitsion qurilishi hamda lirik qahramonning ruhiy kechinmalari tahlil qilinib, uning she‘riyati zamonaviy lirikaning boy manbai ekanligi ta‘kidlanadi.*

Kalit so‘zlar: *To‘rtlik, She‘riyat, Badiiy san‘at, Falsafiy lirika, Obrazlilik, Ruhiy yuksalish, Kompozitsion tahlil.*

Abstract. *This article approaches the poetic works of Toshpo‘lat Ahmad in the quatrain genre from a scientific-theoretical perspective. The poet’s quatrains occupy a unique place in modern Uzbek poetry through imagery, philosophical depth, and motifs of spiritual elevation. The article analyzes Toshpo‘lat Ahmad’s use of artistic devices, compositional structure, and the lyrical hero’s emotional experiences, emphasizing that his poetry is a rich source of contemporary lyricism.*

Keywords: *Quatrain, Poetry, Artistic devices, Philosophical lyricism, Imagery, Spiritual elevation, Compositional analysis.*

Аннотация. *В данной статье рассматривается творчество Тошпулата Ахмада в жанре четверостишия с научно-теоретической точки зрения. Четверостишия поэта занимают особое место в современной узбекской поэзии благодаря образности, философской глубине и мотивам духовного возвышения. В статье анализируются художественные средства, композиционная структура и душевные переживания лирического героя, подчеркивается, что его поэзия является богатым источником современной лирики.*

Ключевые слова: *Четверостишие, Поэзия, Художественные средства, Философская лирика, Образность, Духовное вознесение, Композиционный анализ.*

She‘riyat insoniyat tafakkuri va ruhiy dunyosining eng nozik qatlamlarini badiiy shaklda ifodalash imkonini beruvchi adabiy janrdir. Har bir shoirning poetik olami — u yashagan davr, ijtimoiy muhit, estetik qarashlar va individual ruhiy kechinmalarining o‘ziga xos aksidir. Shu bois zamonaviy o‘zbek adabiyotida faol ijod qilayotgan shoirlar orasida Toshpo‘lat Ahmadning poetik izlanishlari, obraz yaratish mahorati va ruhiy-falsafiy teranligi alohida e‘tiborga loyiqdir.

Toshpo‘lat Ahmadning she‘riyati zamonaviy o‘zbek lirikasida xayoliy-falsafiy tafakkur, tabiat manzaralari bilan uyg‘unlashgan obrazlilik va ichki ruhiy yuksalish motivlari bilan ajralib turadi. Uning ijodida inson va tabiat, xayol va haqiqat, ruhiy poklanish va ma‘naviy yuksalish kabi kontseptual mavzular chuqur badiiylik bilan yoritiladi. Bugungi adabiy jarayonda to‘rtliklar orqali falsafiy fikrni, ruhiy kechinmalarni va estetik qarashlarni ifodalash tendensiyasi dolzarblik kasb etmoqda. Shu nuqtai nazardan, Toshpo‘lat Ahmad ijodida to‘rtliklar alohida ahamiyat kasb etadi.

Shoirning to'rt satrli she'rlari badiiy yuksaklik, obrazlilik va ichki falsafiy teranlik bilan ajralib turadi. U tabiat manzaralarini ramziy ifoda vositasiga aylantiradi, xayol va ruhiy kechinmalarni kompozitsion jihatdan puxta tuzilgan to'rtliklar orqali ifoda etadi. Toshpo'lat Ahmadning to'rtliklari nafaqat poetik ohangdorlik, balki ichki mazmuniy uyg'unlik, lirik subyektning ruhiy yuksalishi va insoniy qadriyatlarining badiiy talqini bilan ajralib turadi.

Dastlabki tahlilga tortmoqchi bo'lgan misralarimiz "Zilol tomchilar" deb nomlanadi va u chuqur falsafiy va ma'naviy mazmunga ega. Keling, she'rni bandidan-bandiga tahlil qilaylik:

*Suv bo'yida o'sgan majnuntolman,
Oshiqlar tilida kuyman – iqbolman.
Hech kim quritolmas sha'nim-shukuhim,
Chunki men vaznsiz, shirin xayolman...*

Bu bandda shoir o'zini «Suv bo'yida o'sgan majnuntolman» (namlikni sevuvchi, nozik, g'amgin daraxt) deb tasvirlaydi. Bu timsol – nozik tabiat, dardmand ruh, ehtimol shoirning o'zi.

U o'zini oshiqlar tili, ya'ni sevgi va his-tuyg'ular olamida iqbol topgan deb biladi. "Hech kim quritolmas" – uning sha'ni, izzati va or-nomusi hech kim tomonidan yo'q qilib bo'lmaydi.

U vaznsiz, shirindan ham shirin xayol ekanini aytadi – bu esa uning fikr va ruh olamining yuksakligini bildiradi. Misralardagi badiiy san'atlar (badiiy vositalar)dan yaqolla ko'rinib turgani Tashbih (o'xshatish): "Suv bo'yida o'sgan majnuntolman" — bu yerda lirik qahramon o'zini majnuntolga o'xshatgan. Majnuntol – ko'pincha g'amgin, yolg'iz, muhabbatga sadoqatli obraz sifatida qo'llaniladi. Suv bo'yidagi daraxt bo'lish – tabiiylik, noziklik, hayotiylik timsoli. *Metafora (majoziy ifoda)*: "Kuyman – iqbolman" — kuylash orqali o'zini baxt (iqbol) sifatida tasvirlaydi. "Kuylash" – bu yerda ilhom, tuyg'u ifodasi, ijod ma'nolarini beradi. "Men – iqbolman" – bevosita emas, majoziy ifoda orqali ichki ulug'likni anglatadi. "Men... shirin xayolman" – xayol bevosita shoirning o'ziga nisbat berilmoqda. Bu personifikatsiya (insonlashtirish) san'atiga ham kiradi. *Zidlik (antitez)*: "Hech kim quritolmas sha'nim-shukuhim" — ya'ni men tol daraxtiman, lekin meni hech kim qurit olmaydi. Daraxt odatda quriydi, ammo bu yerda u ma'naviy kuchli, "sha'n-shukuhga" ega. Real zaiflik va ruhiy kuch o'rtasidagi zidlik. *Paradoks*: "Men vaznsiz, shirin xayolman" — og'irliksiz (ya'ni jismoniy bo'lmagan) narsa bo'lsa ham, u kuchli, shirin, yengib bo'lmas. Bu mantiqiy jihatdan ziddiyatli tuyulsa-da, chuqur poetik ma'no beradi. *Sifatlash* bor, Shirin xayol – bu xayolning oddiy emas, yoqimli, ruhni to'ldiruvchi ekanini bildiradi.

Sha'nim-shukuhim – ulug'lik, g'urur, ilohiylik timsoli sifatida qo'llangan. Tardiya (emotsional kuchaytirish): "Hech kim quritolmas sha'nim-shukuhim" misrasi orqali lirik qahramon muqaddas va kuchli ekanini emotsional tarzda kuchaytiradi.

She'rning ohangdorligi va so'nggi qismlarining uyg'unligi quyidagicha:

1. Suv bo'yida o'sgan **majnuntolman**, → A
2. Oshiqlar tilida kuyman – **iqbolman**. → A
3. Hech kim quritolmas sha'nim-shukuhim, → B
4. Chunki men vaznsiz, shirin **xayolman**... → A

"majnuntolman / iqbolman / xayolman" — bu uchta misra to'g'ri qofiyalangan. "sha'nim-shukuhim" — boshqa misralardan farqli, mustaqil ohangda, lekin ritmik uyg'unlikni buzmaydi.

She'r hozirgi zamonaviy o'zbek she'riyatiga xos barmoq she'r tizimining qo'shma vaznida yozilgan. Ya'ni:

Suv bo' -yi-da o's-gan/ maj-nun-tol-man → 6+5 =11 bo'g'in
O-shiq-lar ti-li-da /kuy-man – iq-bol-man→ 6+5 =11 bo'g'in
Hech kim qu-ri-tol-mas/ sha'-nim-shu-ku-him, → 6+5 =11 bo'g'in
Chun-ki men vazn-siz/ shi-rin xa-yol-man... → 5+4+= 9 bo'g'in

Quyida keltirilgan she'r misralari o'zbek adabiyotidagi falsafiy lirika namunasi sifatida baholanishi mumkin. She'r ruhiy poklik, fikrni yuksaltirish va dunyoviy g'am-tashvishlardan yiroqlashish g'oyasini ilgari suradi. Shoir o'quvchini ichki dunyosini musaffo qilishga, xayol va nigohni pok saqlashga undaydi.

*Sumbula suvida xayolni poklang,
 Shaffof nazar bilan xilolni poklang.
 Agarchi dunyoning ozori bisyor,
 Uni ko'p o'ylamay, iqbolni poklang..*

“Sumbula suvida xayolni poklang” – bu misra orqali **tabiatdagi musaffolik** timsolida inson xayolining ham beg'ubor bo'lishi kerakligi ifodalangan. Obrazlar tahliliga 'tibor beradigan bo'lsak, **Sumbula suvi** – bu yerda tabiat, hayot manbai, poklik ramzi sifatida qo'llanilgan. **Xayol** va **nazar (nigoh)** – insonning ichki dunyosi, qalbi va fikrlar olami. **Xilol** – oy ramzi orqali go'zallik va nurafsholik ko'zda tutilgan. **Dunyo ozori** – hayotdagi g'am-tashvishlar, sinovlar timsoli. **Iqbol** – saodat, baxt, ruhiy yuksaklik timsoli. Bu obrazlar juda poetik va ramziy. Shoir aniq voqelik emas, balki abstrakt tushunchalar orqali chuqur falsafiy fikr beradi. Badiiy tasviriy vositalar:

1. **Tashbih:** “Sumbula suvida xayolni poklang” – fikrni suvda poklash obrazli ifodadir.
2. **Takror:** “...poklang” so'zining har misra oxirida takrorlanishi she'rga ohangdorlik va emotsional kuch beradi.
3. **Ziddlik:** “Agarchi dunyoning ozori bisyor” – bu yerda hayotning og'irligi tasvirlanib, lekin keyingi misrada unga berilmaslik, ya'ni ruhan kuchli bo'lish g'oyasi qarama-qarshilikda ochiladi.

Semiotika – belgilar tizimi va ularning ma'nolarini o'rganuvchi fan. She'rni semiotik yondashuv orqali tahlil qilish – undagi obrazlar, timsollar (simvollar) va kodlar orqali yashirin yoki chuqur g'oyaviy qatlamlarni aniqlash degani.

To'rtlikdagi asosiy belgilar (simvollar) va ularning ma'nolari:

Obraz / Timsol	Tashqi (denotativ) ma'no	Ichki (konnotativ, ramziy) ma'no
Sumbula suvi	Oqayotgan suv (avgust suvi)	Hayot, tozalanish, yangilanish, vaqt o'tishi
Xayol	Tasavvur, fikr	Inson ruhiy dunyosi, ma'naviy holat
Shaffof nazar	Sof ko'z, tiniq qarash	Pok qalb, beg'ubor niyat, haqiqatga sadoqat
Xilol	Oy (yarim oy)	Go'zallik, orzular, islomiy ramz, uyg'onish
Dunyoning ozori	Hayotdagi muammolar	Real hayot, sinov, tashvishlar

She'r ixcham bo'lishiga qaramay, inson ruhiyati, ma'naviy poklik, va hayotga ijobiy nazar bilan qarash g'oyalarini chuqur ifoda etadi. Toshpo'lat Ahmadning bu kabi to'rtliklari zamonaviy o'zbek lirikasining axloqiy-falsafiy qatlamini boyitadi.

Toshpo'lat Ahmad she'riyati – zamonaviy ruhda yozilgan falsafiy-lirik adabiyot namunasi bo'lib, unda: ruhiy go'zallik, muhabbat va ilhom, tabiat va inson uyg'unligi, yuksak ma'naviy qadriyatlar o'ziga xos poetik tilda ifodalangan.

Uning she'rlari murakkablikdan holi, ammo chuqur ma'noga ega bo'lib, har bir satrda ruhiy yuksalish va sokin mulohaza mujassam. Tabiatdagi oddiy manzaralardan (suv, tol, sumbula) inson ruhining timsoli sifatida foydalaniladi.

REFERENCES

1. Avazova, N. O., & Zaripova, M. (2025). XALQNING ORZULARIGA QANOT BOG'LAGAN SHOIR. *Modern Science and Research*, 4(5), 326-332.
2. SO, N. A. S. L. D. SHEVA LEKSIKASIDA DIALEKTAL SO 'Z TURLARI (Buxoro viloyati, G 'ijduvon tuman shevasi misolida). *THEORETICAL ISSUES OF UZBEK LINGUISTICS*, 248.
3. Avazova, N., & HAMDAMNING, J. O. U. (2024). OTA. ROMANIDAGI AYRIM OBRAZLAR TAVSIFI//Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences, 3(1), 20-24.
4. Avazova, N. (2024). TA'LIM VA INNOVATSION TADQIQOTLAR: ANVAR OBIDJON IJODIDA TO 'RTLK SHAKLIGA YANGICHA POETIK MUNOSABAT IFODASI. *Buxoro davlat pedagogika instituti jurnali*, 4(4).
5. Avazova, N. (2024). THE ROLE OF THE QUATRAINS IN NAVOI PROSE AND SCIENTIFIC WORKS. *Modern Science and Research*, 3(10), 176-179.
6. Raupovna, X. R. (2019). The formation of professional speech of students in the learning process at the university. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, 7.
7. Халилова, Р. Р. (2015). Повышение культуры речи будущего учителя как педагогическая проблема. *Вестник по педагогике и психологии Южной Сибири*, (1), 24-32.
8. ABDUGANIEVNA, S. R. The Role of Semiotics in Literature. *JournalNX*, 6(09), 190-193.
9. Rayhonoy, S., & Murodov, G. (2020). Structural semiotic analysis of a literary text. *International Journal of Scientific and Technology Research*, 9(2), 3319-3323.
10. Муродов, Г., & Саидова, Р. (2017). Интерпретация терминов и их анализ. *Молодой ученый*, (13), 703-705.
11. Saidova, R. A. (2020). SEMIOTIC SQUARE AND BINARY OPPOSITION. *Theoretical & Applied Science*, (2), 201-205.
12. Abduganievna, S. R. Semiotic Analysis of a Literary Text. *International Journal on Integrated Education*, 3(3), 51-56.